

СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БАЛКАНСКИТЕ СЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ

CONTEMPORARY CHALLENGES BEFORE THE BALKAN SLAVIC LANGUAGES

Modern South Slavic literary languages are a function of ethno-cultural, confessional and political factors that have modelled for centuries the shape and notion of the Balkans among bearers of different mentalities and a different system of values. The wider context of research shows links with extra linguistic circumstances that shape a definite literary and language practice. In this paper the author accentuates on: the dialectal diversity of the South Slavonic linguistic territory and the old Slavic literary traditions; the role of the Constantinople and the Roman Catholic Church for the written practice of the Slav peoples; the effects of the policy of the multinational empires on the languages of the South Slav peoples; the idea of a common Slavic or South Slavic literary language and its evolution; the language policy within the boundaries of the “young” and independent South Slav countries; the literary languages on the territory of the Yugoslav Federation and its successors after its collapse; the contradictions due to the “multiplication” of language standards from the middle of the 20th till the beginning of the 21st century; the literary language studies, the reshaping of state borders in the Balkans and the pragmatics of the contemporary contacts in sociolinguistic, psycholinguistic, and ethno-linguistic aspect.

Key words: South Slavic literary languages, South Slavic dialects, balkanization, convergence, divergence, genealogical and political languages.

Съвременната езикова картина в южнославянския ареал е обект на анализи и изследвания от различни аспекти, по-близки или по-отдалечени от лингвистичния. Това е територия, по която, ако се абстрахираме от политическите, трудно могат да се поставят навсякъде точни етнически, етнографски, езикови граници¹.

1. Според разпространено в науката схващане южнославянската диалектна карта принадлежи към най-сложните и най-интересните в Европа. От една страна са общославянските еволютивни закономерности, а от друга страна последиците от езикови контакти противопоставят южнославянските езици на останалите две славянски групи – източната и западната. Дългото историческо съжителство в рамките на географско-икономическото и политическото пространство на Балканския полуостров води до конвергентни развойни тенденции с неславянски езици. Така определени еволюирали черти със славянска основа биват изместени или функционират паралелно с балканистични особености. В разнообразието от научни аспекти за изследване на Балканите особено място заема именно проб-

лематиката на Балканския езиков съюз, при което балканският славянски ареал се третира като ареал със собствен езиков профил. [Цихун 1988: 15-16; Соболев 1989; Грицкат 1993; Лашкова 1993]. Взаимовръзката между членовете на Балканския езиков съюз (с основни представители албански, български, гръцки и румънски език) има структурно-типологически характер². Въпросът докъде се простира периферията му е предмет на научни дискусии, като от гледна точка на хронологията на проблема съществуват периоди на остри полемики, дори на крайни политически реакции³.

Освен говорите в Мизия, Тракия, Македония и Призренско-Тимошката зона т.нар. езикова балканизация на славянски диалекти се характеризира с отворени граници в северозападна посока. Спрямо нея като обект на изследване съществуват проговоречиви гледни точки в националните диалектологии главно поради смесването на критерии от структурноезиков и социолингвистичен характер. Приема се, че загубата на падежи и на инфинитива при глаголите, появата на граматическия член, употребата на удвоени (пълни и кратки) местоименни форми, словообразователни модели, определен обем лексика, фразеологизми и устойчиви сравнения са черти, пренесени върху южнославянските от други неславянски балкански езици. Важно е обаче заключението, че пунктовете на балканистично влияние в обособилите се съседни езици не си съвпадат изцяло, че сходствата и различията бележат различно съотношение в диалектите, разговорната реч и книжовния език⁴. Неслучайно обаче се напомним, че трябва да се обърне специално внимание на книжовните езици като обобщени наддиалектни системи – доколко те съдържат балканизми и каква избирателност проявява книжовноезиковата норма спрямо балканизмите при конкуренцията на изразни средства с различен генезис, особено при функционалното им разпределение [Лашкова 1993: 30].

В лингвогеографски план по традиция южнославянските езици се делят на източен и на западен клон, което донякъде съвпада със структурната типология – източният клон е българско-македонският (с аналитична структура), а западният е сръбско-хърватско-словенският, със синтетична (славянски тип) структура. Известни са обаче и автори, които не приемат традиционните (и доста категорично очертани) територии, определяни като принадлежащи към източния или към западния клон на южнославянската езикова територия [Мароевич 1996: 335–336]. Специфичната езикова картина показва, че разликите между съвременните езици не са последица само от задълбочаването на диалектните разграничения между тях [вж Мечковская 1996: 174]. Според българския диалектолог проф. Стойко Стойков всъщност няма точен лингвистичен критерий, който дава възможност във всички случаи ясно да се разграничат диалектите между съседни родствени езици – особено ако се вземе предвид статусът на преходните диалекти спрямо книжовните езици [Стойков 1993: 23–28]. Междуславянски преходни езикови зони има на много места, но най-оспорвани като генеалогия, развой и отношение към съвременните книжовни езици са тимошко-моравските говори (спрямо българския и сръбския

книжовен език) и хърватските кайкавски говори на границата със словенския език (спрямо словенския и хърватския) [Леков 1978: 35; Ивич 1990: 35; Катичич 1992: 79].

2. Амплитудите между книжовния и говоримия език отразяват социалните, религиозните и културните процеси в историята на езиковите общества. От гледна точка на диахронията индивидуализацията на книжовноезиковата практика при славянските езици показва различни съотношения между говоримия, религиозния и държавния език (особено в случаите, когато исторически обстоятелства са довели до налагането на чужд официален език в рамките на многонационални империи). Относително постъпателна стандартизация с различна по тип хомогенност спрямо характера на диалектите извървяват словенският (западнокайкавска основа) и българският език (независимо от структурните промени в собствената му история), докато в средната част протичат сложни процеси с противоречива стандартизация⁵. За цялостното им осветляване е необходима една доста широка интердисциплинарна платформа. За южнославянските езикови стандарти като цяло е валидна констатацията, че идентичната структура на диалектите и/или съвпадащият в по-голямата си част лексикален състав не предполагат книжовноезиково единство. През 20. и в самото начало на 21. век от една и съща основа се формират езикови стандарти като изискуема съставна част на държавно-политическите еманципации. Така се обособява специфична проблематика в траекторията на социо- и психолингвистиката, обхващаща контактите между носители на съседни и генетически близки езици, включително и оценъчните характеристики за престижност на “моя” език през погледа на съседа – като се има предвид, че за легитимността на някои южнославянски книжовни езици се водят остри спорове от десетилетия. Специфична е също интерпретацията на проблеми като двуезичието между близкородствени езици и особеностите на интерференциите. Разясняването на подобни въпроси намира приложение при конкретни задачи: за описание на езиковите ситуации и на историята на съвременните книжовни езици, за създаването на адекватна методика за преподаването на генетически близък език или за преподаване на два близки езика на носители на трети езици и култури (т.е. създаване на методически алгоритми за разграничаването им), при обучението на преводачи от и на близкородствен език, при разработката и участието в съвместни културни и бизнес проекти и т.н.⁶

Като цяло южнославянската езикова територия трудно може да се подведе под общи класификационни критерии и тази проблематика е чест обект на дискусии⁷. Отношенията между чисто лингвистичните фактори и факторите, които се отнасят до обществено-политическата и културната основа на съвременните стандартни (официални, държавни) езици наложиха разграничаването *генетични* : *социолингвистични езици*⁸. В края на XIX век класификациите, въз основа на структурни, лексико-семантични и социолингвистични признаци, разграничават три езика – български, сърбохърватски/ хърватскосърбски (в своите варианти) и словенски. През XX век стандартноезиковото (книжовноезиковото) пространство “се преразпределя” при различно съотношение спрямо диференциалните признаци на езиците

от XIX век: А) български – македонски; Б) [стандартен щокавски]: сръбски – черногорски – бошнячки/босненски – хърватски; В) словенски. Динамичното състояние на южнославянските книжовните езици би могло да се обобщи така:

1) Диахронно заложените черти на разграниченията и стандартизацията на южнославянските езици през XIX век;

2) Социолингвистични фактори на разграниченията и етапи на късна стандартизация през XX – XXI век;

3) Лингвистични реализации на разграниченията през XIX век срещу разграниченията през втората половина на XX и началото на XXI век.

2.1. Като книжовни езици, които формират облика си през XIX век словенският, сърбохърватският/хърватскосръбският и българският език решават сходни проблеми, характерни за прехода от състояние на политически зависими общества към изграждане на самостоятелна държавност и/или културно-политическа автономност, предполагаща интеграционни обществени процеси с активната роля на езика, която е едновременно и консолидираща, и индивидуализираща. Хетерогенните езикови практики с книжовен или официален неславянски език (гръцки, латински, немски, италиански, турски, унгарски) са един от катализаторите за ранна поява (XV–XVIII век) на книжнина с различен функционален периметър, на народен език (чакавски, кайкавски, стари щокавски, западнобългарски говори)⁹. „Илирийското” движение от XVII в. залага на идеята за обединение на южните славяни, което предполага заличаване на противоречията между източната и западната християнска църква и се уповава на „илирийския” език [вж Иванова Н. 1997; Иванова Н. 2000]. Църковнославянският език (в сръбската традиция от XVIII в. познат като рускословенски) играе ролята на език обединител за славяните, които изповядват източноправославното християнство и става фактор за духовното и свързаното с него етническо самосъхранение. Той се възприема като език-майка на славянските езици и заема позицията на най-устойчив и еволюирал книжовен език с различна амплитуда между говорима и писмена реч. В определен период е популярна идеята църковнославянският език (чрез руския) да послужи за основа при създаването на единен славянски книжовен език. Неговата роля за конкретното изграждане на книжовните езици е твърде значима – въпреки разликите в степента на присъствие в окончателния им структурен и лексикален облик (напр. при българския по-изразена, при сръбския – значително по-ограничена) [вж Иванова Ц. 2003: 85–126 и цитираната библиография].

3. Социолингвистичните ракурси на южнославянските езикови разграничения през XX век са многопластови по характер. Всъщност, както бе посочено вече, езиковият въпрос е отражение на сложната конфигурация на създаване на южнославянските държави, отделили се от Османската империя и от Австро-Унгария. Поради факта, че процесът на междусобно обособяване един от друг е прекъснат тогава, когато все още не е завършен, и се създава общата югославянска държава

с различните си модификации, се залагат дългосрочни противоречия в книжовноезиковата политика, които водят до уникални, в смисъл непознати за лингвистиката езикови формации, чиято легитимност е отново повод и за дебати, и за реакции с произлизащите от прагматичната страна на проблема последици. Така вътрешното поставяне на разграничители във всички области на функциониране на съответните общества фактически не е завършено и до наши дни – въпреки „умножаването“ на държавните езици от 3 на 7.

3.1. Първата проява на книжовноезикова дивергенция през XX век е кодификацията на македонския езиков стандарт. Структурноезиковите черти и основната лексика приобщават базата му към диалектната група на българския език от една страна, а от друга страна словообразователни форманти, част от интелектуализиращата лексика и редица колокации като характеристики на книжовния/стандартния език кореспондират със сръбохърватския/сръбския книжовен език. През XIX век по-голямата част от македонските културни водачи ползват българския книжовен език такъв, какъвто е той на съответния стадий от собствената си обработеност и стилистична разслоеност като книжовен език, обединяващ носителите на различни сродни диалекти. Кодификацията на съвременния македонски езиков стандарт се осъществява от специална комисия в периода 1944–1945 год. и е установена с правителствен декрет [фактология на процеса дава Ристевски 1988]. Общата диасистема с българския езиков ареал от една страна, а от друга – търсенето на езикови черти, доказващи отделното и различното, мотивират избора на диалектна база, отдалечена от тази на българския книжовен език (западномакедонските говори). Самият факт, че се търсят езикови средства за дистанциране показва типологически прилики с по-късно осъществени процеси при други езикови стандарти в южнославянския ареал. Повече от половинвековното самостоятелно съществуване и постъпателно изграждане, както и въздействието на образователната система придават собствен облик на македонския като езиков стандарт и този социолингвистичен факт днес не се оспорва. Стои открита обаче дискусиата около историческите му корени и коректността, с която се отразява тази тема.

3.2. Сложните взаимоотношения между кайкавската диалектна база и *словенския език* все още нямат окончателно становище в науката. В съответствие с приети класификационни критерии, отчитайки етнографското смесване на словенците, също и реално установените словенски езикови територии (част от населението със словенско самосъзнание остава отвъд съвременните административно-политически граници), в наши дни словенските диалекти са представени в седем диалектни зони с над 40 диалекта или групи говори. Словенският книжовен език изпълнява национално-репрезентативна и консолидираща роля сред диалектната пъстрота в държавните граници и извън тях. В своята писмена и устна реализация при всяко следващо поколение той укрепва и разширява позициите си за сметка на останалите субстандартни форми на езика.

Един от поредицата проблеми със сравнително дълъг “стаж” в южнославянския ареал е именно кайкавският – дали хърватското кайкавско наречие принадлежи на словенския език или се характеризира като преходен или смесен словенско-хърватски идиом; доколко силни са връзките на кайкавските хърватски диалекти със словенската диасистема и в каква степен те присъстват и в съвременния словенски стандартен език.

3.3. Най-чувствителният съвременен проблем обаче е какво се е разбирало и какво разбират днес представителите на различни етнокултурни средища под названието *сърбохърватски / хърватскосръбски*. Поради настъпилите разногласия около названието на книжовния език, който ползват сърби, хървати, черногорци и босненските славяни специалистите често напомнят, че от гледна точка на генетическия континуитет това е *стандартизирана новоцокавщина*, която се реализира чрез своите варианти на базата на нормирането на териториално най-разпространеното цокавско наречие. Вследствие на дезинтеграционните процеси „стандартната новоцокавщина” става посредник между една основна фонетика, една основна граматика и един основен речников фонд и чертите, които дават индивидуалния облик на съответния обособил се на нейна база „нов” езиков стандарт. Между-впрочем, макар и с някои собствени особености, към този тип отношения при създаването на повече от един книжовен език на една и съща структурна и лексикална база причисляваме и македонския езиков стандарт спрямо структурата на българския книжовен език.

Формално началото на двувариантния *сръбскохърватски/хърватскосръбски книжовен език* е поставено с подписването на известния Виенски договор през 1850 година от видни дейци на езиковата политика за региони, които са слабо дистанцирани един от друг и за които конкретен комплекс исторически и обществени условия води до книжовноезиково единство с компромисни отклонения. Специфичният културно-исторически фон, на първо място различията във вероизповеданието на народите, предопределя двуазбучната система – кирилица и латиница. Историците на книжовните езици сочат, че хърватските „илирийци” начело с Людевит Гай, приемайки модела на Вук Караджич, правят по-голямата жертва, като оставят на забвение или маргинализирането дългите писмени традиции на чакавска и кайкавска диалектна основа. Но столетие и половина от това начало основите на компромиса се разклащат като следствие от нови конфигурации на политическата, обществената и националната сцена. От шейсетте години на ХХ век все по-често започва да се говори и пише за хърватския език¹⁰ и да се публикува неговата самостоятелна история¹¹. Хърватските процеси на рестандартизация от последното десетилетие на ХХ век целят връщане към някои “свои” корени и отгласване от сръбския език. Същевременно се подлагат на критика чуждестранни слависти, които се придържат към традиционното ”двойно” название на езиковия стандарт¹².

3.4. Освен най-дългото по стаж хърватско-сръбско разграничение, в босненския/мюсюлманския ареал протекоха процеси, подкрепени с административни актове (анексът към Дейтънското мирно споразумение за решаването на босненския военен конфликт от 1995 г. легитимира босненски език). Книжвоноезиковата еманципация бе включена към политическите мотиви за природното право на самоопределение¹³.

3.5. В резултат на дезинтеграционни процеси и с обособяването на Черна гора като самостоятелна държава появяващата се по-скоро в публицистичните жанрове идея за отделен черногорски език като самостоятелна формация е вече реалност – освен акцентирването на свои характеристики като иекавския изговор [Nikčević 1993; Zeković 1996], започнаха да се налагат и други елементи на диференцираната езикова кодификация [Стоянович 2008].

В определени сръбски обществени среди обаче също се поставя въпросът за рестандартизация и за обнова на сърбистиката [Симич 1991; Радованович 1996; Милосавлевич 1997], въпреки че по принцип сръбското езиково общество счита, че общият езиков стандарт не е бил сам на себе си вариант (визира се фактът, че всички сръбски говори, включително и тези, които са взети за основа на книжовния език, са щокавски). В сръбското езиково общество се очертават противоречия, произтичащи от политическата конюнктура в бивша Югославия и от обстоятелството, че носителите на сръбския език са формирали полицентрично говорните си навици в зависимост от това, в коя бивша република живеят¹⁴.

Опитите за някои радикални действия спрямо езика имат преходен характер. Така например в Сърбия стихна прогонването на латиницата: тя продължава, макар и ограничено, да се ползва като израз на традициите и установените чрез тях връзки. В мюсюлманската част на Босна се укротява въвеждането на турцизми, а в сръбската част на Босна през 1998 г. е премахнат законът, приет през 1993 г. за забрана на иекавицата. Дори и най-ревностните привърженици на новата хърватска езикова вълна признават несигурността, доведена от прекаленото задръстване с неологизми; признава се, че сред населението липсва повече воля за промяна в езиковите навици, критикуват се необикновените думи и изрази.

Последното десетилетие на XX век освободи обществата и от притесненията да дискутират открито за съвършенствата и несъвършенствата на книжовните си езици. Факт е обаче един парадокс – отричащите хърватския, босненския и черногорския или един от тях, признават македонския, както и обратното.

В южнославянския ареал е налице и още един специфичен аспект на междуезикови и свързаните с тях отношения: исторически и професионални фактори водят до обособена книжвоноезикова практика в славяноезични “острови” сред другите близки езици. Въпросът както за южнославянските микроезици и социолингвистичните параметри на техните кодификации, така и за книжвоноезиковата практика на общности със статут на малцинства с основание поражда или възбужда наново интерес. В отделни случаи се достига до съществени различия с книжовния

език на “метрополията”, както се случва с русините или с банатските българи [вж Иванова, Бечева 2003].

4. Едно от предизвикателствата на поставената проблематика е категоризацията на признаците, чрез които се проявява на пръв поглед слабо отчетливата страна на “близкото различие” при един и същ домашен или адаптиран чужд инвентар. Освен чрез еволютивните структурни черти с общославянска езикова основа, най-изразително тази особеност се проявява в лексикалните системи, в словообразуването и в синтагматичната организация на лексемите (колокацията). Паралелно със засилената роля на лексиката като централен фактор на стилистичното разслояване, в определени близкородствени езикови територии комбинациите от лексико-семантични прилики и разлики допринасят да се задълбочат разликите между формиращите се книжовни езици от модерен тип. От гледна точка на науката се очертават трудни и неясни още няколко десетилетия проблеми, обединени от една методическа цел: да се установи наборът от дистинктивни признаци, който определя параметрите на всеки отделен езиков стандарт.

В заключение днес може да се констатира, че южнославянският езиков ареал е твърде “пренаселен” от езикови стандарти и на някои не им достига пълен набор от строго лингвистични дистинктивни признаци. Представената обща и конкретизирана спрямо отделни аспекти на разграничението картина във всички случаи се обвързва със социолингвистични фактори, които са продукт и реакция на съвременните глобализационни тенденции в комуникациите и изразяват комплексно формираната гледна точка на носителите на “малки” езици.

БЕЛЕЖКИ

¹ Конфигурациите на четирите социални карти на света – езиковата, етническата, политическата и професионалната – са взаимозависими и съотносими, но от друга страна на световната карта географските граници на езиците, етносите, държавите и религиите не си съвпадат.

² Вж. преглед за развитието на балканистиката, периодизацията ѝ, най-видните изследователи и трудове у Асенова 2002: 7–27.

³ Отказът на Българската академия на науките да участва в изработването на Общославянския лингвистичен атлас през 80-те години на 20. век поради включването на македонския език чрез диалекти, които са от общ структурен и лексикален континуум с останалите български говори остави българската езикова територия като «бели полета» на лингвистичните карти, а това деформира представите на поколения млади слависти и учени по целия свят за обективното езиково състояние на Балканския полуостров. От друга страна разпадането на югославската федерация, военните конфликти, прекрояването на границите и независимостта на Косово доведоха до съществени миграции през последните две десетилетия и до промяна във фактическото състояние на диалектните карти.

⁴ “Под балканизация се разбират всички възможни реорганизации на граматичната структура, предизвикани от качествените и количествените изменения в рамките на балканската

езикова среда при две условия: 1) Балканизацията не означава обезателно аналитизъм и обратно; 2) Вземат се предвид не само чисто балканските езикови модели, но също и различните реорганизации на изконно славянския материал в условията на балканския езиков климат [Лашкова 1993: 30].”

⁵ Според критерия за т.нар. органични диалекти сърби, черногорци, мюсюлманите в Босна, Херцеговина и Санджак, както и хърватите (чакавци, шокавци и кайкавци) се определят като говорещи/носители на диалекти, гравитиращи към един език [Катичич 1992: 77–78]. Но според някои съвременни мнения трайно и погрешно още от времето на реформатора на сръбския книжовен език Вук Караджич и сподвижниците му, вкл. и хърватските «илирийци», е установена погрешна идентификация на шокавския, чакавския, кайкавския и торлашкия диалектен тип като съставни на един генетичен език.

⁶ В традиционната лингвистика водещ критерий за разграничения между езиците на “свой” и “чужд” е взаимното разбиране или неразбиране. Посоченият критерий е трудно приложим спрямо редица съвременни славянски езици, чиито носители, независимо от недостига на съответните лингвистични параметри на всички езикови равнища, са формирали “свое” езиково самосъзнание.

⁷ Тематиката за историческото и съвременното състояние на славянските книжовни езици е една от централните на всички славистични конгреси. Мнозина специалисти продължават да сочат комплексното сравнително изучаване на славянските книжовни езици като задача на бъдещето поради динамичните промени на дивергенцията.

⁸ Дихотомията е позната и във варианта *език в лингвистичния смисъл – език в политическия смисъл*, съответно *language in the linguistic sense – language in the political sense*. Изразът *political language* покрива социолингвистичното тълкуване ‘езици, които почти не се различават по своята структура и техните носители взаимно се разбират’, докато изразът *linguistic language* кореспондира с ‘езици, които са различни един от друг и техните носители не могат взаимно да се разбират’ [Кордич 2001: 237–239].

⁹ Темата за паралелното присъствие на различни книжовноезикови системи сред дадено общество в определени исторически периоди и за сферите им на приложение е твърде непоследователно разработена, вкл. и в историята на българската книжовноезикова практика. Вж. Николова Надка, Българо–гръцкият билингвизъм като резултат на гръцката образователна политика през Възраждането. – Електронно списание LiterNet, 02.04.2004, № 4 (53).

¹⁰ През 1967 год. осемнадесет хърватски културни институции подписват *Декларация за названието и положението на хърватския книжовен език* с искане в Конституцията ясно и недвусмислено да се утвърди равнопоставеността на четири книжовни езика – словенски, хърватски, сръбски и македонски.

¹¹ Lj. Jonke. Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb, 1971; D. Brozović. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslovenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. – Hrvatska književnost u Evropskom kontekstu, Zagreb, 1978; “Leksička norma i hrvatska narječja.” - Hrvatsko slovo, 19. X. 1997.

¹² Любопитно е как европейски университети „пренасочиха” преподаването от сърбохърватски на хърватски език (без сръбски) след югоконфликта и югоембаргото от края на XX век.

¹³ Мюсюлманите (в голямата степен славяни и в малка степен неславяни по произход) са признати като самостоятелна нация с професионалното си название в края на 60-те години,

а едва от края на 1992 год. се самоназовават с етнонима *бошняци*. Дейтънското споразумение озаконява международноправно установяването на трета нация в Босна и Херцеговина, чиито корени са в османското завладяване на славянския юг. Мюсюлманите търсят опора и в отделна езикова идентичност, но според хърватите и сърбите названието босненски език (“босански језик”) е неубедително.

¹⁴ “Когато става въпрос за езика, той винаги споделя политическата съдба на народа. В последното десетилетие на XIX век почти всичко е под знака на конвергенцията, а в последното десетилетие на XX век всичко се съсредоточава върху дивергенцията извън самия език, въпреки неговата еднаквост на стандартно равнище... Сръбско-хърватското противопоставяне в езика и около него е толкова по-остро, колкото е възможно в допълнително усложнения държавно-национален контекст, плюс още две иноезични нации – словенската, достатъчно стара, но политически разпокъсана под Хабсбургската власт (с относително ясно утвърдена езиково-териториална граница спрямо Хърватия) и македонската (появила се като последица от отдавнашното сръбско-българско национално противопоставяне), но и с две нови, еднаквиезични, “титови” или “социалистически” нации, черногорска и мюсюлманска. Черногорците са част от последната сръбска държава, най-късно паднала под турско робство в края на XV век. Мюсюлманите са от смесен, в най-голяма степен славянски и в малка степен неславянски произход. Признати са като самостоятелна нация с професионалното си название в края на 60-те години, а едва от края на 1992 год. се самоназовават с етнонима *бошняци*. “Раздялата” през 1991 – 1992 год. в езика и извън него се проточва до 2000 – 2002 год., пощадява само Словения от сериозни сблъсъци, докато Сърбия с Черна гора 1998–1999 и Македония 2000–2001 год. стигат до военни сблъсъци с албанците или арбанасите извън Албания – тогава, когато всички са повярвали, че войната на Балканите е завършена с Дейтънското споразумение в края на 1995 год. Това има държавноправни, национално конституиращи и стандартноезикови последици.” [Брборић 2003: 14–15].

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 2002:** П. Асенова. Балканско езикознание. В. Търново, Фабер.
- Бабич 1985:** Stjepan Babić. Љтокавлџина i данаљњи књићевни idiomi na njoj utemelјeni. – Hrvatski dijalektološki zbornik, N 7, Zagreb.
- Босненски-хърватски-сръбски: *Bosanski – hrvatski – srpski / Bosnisch – kroatisch – serbisch. Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*. Wiener slawistischer almanach, Wien, 2003
- Бошкович 1978:** О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика. – В: Р. Бошковић. Одабрани чланци и расправе. Титоград.
- Брборић 2003:** Бр. Брборић, Стандардни језик и језички стандард: актуелне ретроспективе. – *Bosanski – hrvatski – srpski. Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, hrvata, Srba i Crnogoraca*, Wiener Slawistischer almanach, Sonderband 57, Wien, 2003. (Urednik Gerhard Neweklowsky), стр. 9-37.
- Бугарски 1996:** Ранко Бугарски. Језичке разлике. Српски језик, 1-2/1996, 399–403.
- Българските острови 2007:** Българските острови на Балканите. Съст. П. Асенова, И. Ликоманова, Й. Тишева, М. Джонова. София.

Грицкат 1993: И. Грицкат. О неким ефектима вишеслојне миксоглоотије на јужнословенском земљишту. – Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику, XXXVI/1, Нови Сад.

Зекович 1996: Роњетник о Crnoj gori i crnogorstvu (sočinitelj prof. dr. S. Zeković), Cetinje, 1996.

Иванова Н. 1997: Н. Иванова. Смесените книжовноезикови типове и барокът. Българските разновидности на южнославянския “илирийски” език през XVII–XVIII в. (I част). – Съпоставително езикознание, кн. 3.

Иванова Н. 2000: Најда Иванова. Историја на србскиот и хрватскиот книжовен език. Софија, Универзитетско издателство.

Иванова Ц. 2003: Ц. Иванова. Шрихи към балканскиот Вавилон. Българско-србски книжовноезикови одношења XVIII–XIX век. В. Търново, Универзитетско издателство.

Николова Надка, Българо-грчкиот билингвизъм како резултат на грчкиот образователна политика през Възраждането. – Електронско списание LiterNet, 02.04.2004, № 4(53).

Иванова, Бечева 2003: Ц. Иванова, Н. Бечева. Говорот и книжовноезиковата практика на българите католици од србски Банат. – Славистика VII, Славистичко друштво Србије, Београд.

Ивич 1990: П. Ивић. О језику некадашњем и садашњем. Београд.

Каленич 2001: Izbrane študije Vatroslava Kalenića. Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Катичич 1992: Radoslav Katičić. Novi jezikoslovni ogledi. Zagreb.

Конески 1968: Bl. Koneski. Makedonski jezik u razvoju slavenskih književnih jezika. Zagreb.

Кордич 2001: Kordić, Snježana. Naziv jezika iz znanosti gledan. – “Republika”, Zagreb, N1-2.

Корубин 1994: Бл. Корубин. Македонски историосоцилингвистички теми, Скопје.

Лашкова 1993: Л. Лашкова. За балканизацијата на србохрватски и български език. – Јужнословенски филолог, LIX.

Левашкевич 1992: T. Lewaszkiewicz. Rola kontaktów językowych we wstępnym okresie formowania się słowiańskich języków literackich (na tle ogólniejszym). – Z polskich studiów slawistycznych, seria VIII, Warszawa, 1992.

Леков 1978: Иван Леков. Моделот на обществената и внатрешносистемната обусловеност во развој на славјанската езикова група. – Славјанска филологија, т. 15, Софија.

Лубаш 1998: W. Lubaś. Sociolingwistyczne podłoże przemian w położeniu języków słowiańskich w szacie transformacji państwowych i ustrojowych. – Z polskich studiów slawistycznych, seria IX, Językoznawstwo, Warszawa 1998, 183–188.

Мароевич 1996: P. Маројевић. Српски језик у породици словенских језика. – Српски језик, 1-2.

Мечковская 1996: Н. Б. Мечковская. Социјална лингвистика. Москва.

Милосавлевич 1997: П. Милосављевић. Срби и нивов језик (хрестоматија). Приштина, 1997.

Нејлџер 1996: K. Nejlor. Sociolingvistički problemi među južnim Slovenima. Beograd.

Николова 2004: Надка Николова. Българо-гръцкият билингвизъм като резултат на гръцката образователна политика през Възраждането. – Електронно списание LiterNet, 02.04.2004, № 4 (53).

Николова 2004^a: Надка Николова. Българският език в езиковата практика на османците (XV-XIX век). – В: Любословие или Периодическо списание, изд. на Шуменския университет, том 5, Шумен, 2004, 70-77.

Никчевич 1993: V. Nikčević. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga (književnoga) jezika. - Piši kao što zboriš. CDNK, Podgorica, 1993.

Радованович 1996: *Српски језик на крају века*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1996.

Ристевски 1988:

Самардџија 2004: Marko Samardžija. Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika (drugo prošireno izdanje). Zagreb, 2004.

Симич 1991: Р. Симић. О нашем књижевном језику. Никшић, 1991

Соболев 1989: А. Н. Соболев. Сербохорватска диалектологија и изучение историје балканославјанских језыков. – Зборник Матице Српске за филологију у лингвистику, XXXII/2, Нови Сад.

Спагинска-Прушак 1997: А. Spagińska-Pruszk. Sytuacja językowa w byłej Jugosławii. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1997.

Стойков 1993: Ст. Стойков. Българска диалектологија. София, БАН.

Стојанович 2009: Ј. Стојановић. Потискивање и злоупотреба српског језика у Црној Гори. – Наука и настава на универзитету. Филолошке науке. Зборник радова са научног скупа (Пале, 17-18. мај 2008.), с. 175-192.

Цыхун 1981: Г. А. Цыхун. Типологические проблемы балканославянского языкового ареала. Минск, 1981.

Цыхун 1988: Г. А. Цыхун. Арэальная тыпалогія славянскіх моў. – X Міжнародны з'езд славістаў (даклады). Мінск, 1988.